

Tiedettä tiiviisti: 15–19-vuotiaiden nuorten hyvinvointi ja erityispiirteet Suomessa

Tämä Suomalaisen Tiedeakatemia tuottama kooste kokoaa itsenäistymisen kynnyksellä olevien nuorten hyvinvointiin liittyvää tutkimustietoa, tilastoja sekä tutkijoiden asiantuntijanäkemyksiä. Koosteen sisältö perustuu valtioneuvoston kanslian tietotarvekuvaukseen.

1 Yhteiskunnalliset olosuhteet, perhe-tausta sekä yksilölliset ominaisuudet ja kokemukset vaikuttavat nuorten hyvinvointiin

Nuoruus on identiteettiä muovaava elämänvaihe. Vanhemista irtaantuminen on ajankohtaista ja samanikäisten vertaisryhmien merkitys korostuu. Nuorten hyvinvoinnin keskeisiä osatekijöitä ovat terveys, toimintakyky, henkiset ja taloudelliset resurssit, osallisuus ja turvallisuus. Myös vanhempien työ, toimeentulo ja koulutustaso ovat yhteydessä nuorten vointiin. Perustarpeiden täyttymisen lisäksi nuorten hyvinvointi edellyttää mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen ja omien arvojen mukaiseen elämään sekä vaikutusvaltaa itseä koskeviin asioihin.¹

Nuorten tyytyväisyys elämään on kouluarvosana-asteikolla keskimäärin kahdeksan. Vuodesta 2021 elämään tyytyväisten osuus on hieman pienentynyt 8. ja 9. luokan sekä toisen asteen opiskelijoiden kohdalla. Lisäksi terveystensä keskinertaiseksi tai huonoksi kokeneiden osuus on kasvanut pitkällä aikavälillä.² Koronapandemia iski voimakkaimmin kaikkein huonoimmassa elämäntilanteessa oleviin nuoriin ja lisäsi nuorten hyvinvoinnin eriytymistä.^{3,4}

1.1 Sukupuolten sekä valtaväestön ja vähemmistöryhmien hyvinvoinnissa eroja

Pojat³ ovat elämänsä tyytyväisempiä kuin tytöt, jotka puolestaan ovat tyytyväisempiä kuin sateenkaarinuoret.^{5,6} Ulkomailla syntyneistä ulkomaalaistaustaisista nuorista muita pienempi osuus kokee olevansa tyytyväisiä elämäänsä.⁷

8. ja 9. luokan tytöistä 36 %, lukiolaisista 31 % ja ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevista 40 % koki terveystensä keskinertaiseksi tai huonoksi vuonna 2023. Poikien kohdalla vastaavat osuudet olivat keskimäärin puolet pienempiä.²

8. ja 9. luokan pojista 20 % ja tytöistä 14 % oli vähintään ylipainoisia vuonna 2019. Ammatillisissa oppilai-

toksissa opiskelevien vähintään ylipainoisten poikien (27 %) ja tyttöjen (22 %) osuudet olivat lukiolaisia suuremmat (18 % ja 14 %).⁸

Ulkomaalaistaustaiset nuoret kokivat terveydentilansa keskinertaiseksi tai huonoksi suomalaistaustaisia yleisemmin.⁹

Rodullistettuihin ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevat kiusaamista ja ulos-sulkemista sekä rakenteellista syrjintää muita enemmän.^{10,11}

1.2 15–19-vuotiaiden tyttöjen pahoinvointi on hälyttävää

Perusopetuksen 8. ja 9. luokan sekä toisen asteen 1. ja 2. vuoden opiskelijoista tytöt kokevat ahdistuneisuutta (31–34 %) huomattavasti enemmän kuin pojat (7–8 %), ja yläkoulun tyttöjen kohdalla osuus on kasvava.²

15-vuotiaista tytöistä noin kolmasosa kokee koulu-uupumusta, 43 % kouluun liittyvää uupumusasteista väsymystä ja 37 % riittämättömyyden tunnetta.²

Jaksamisen ja mielenterveyden haasteet voivat johtaa oppimisvaikeuksiin.^{12,13,14}

1.3 Köyhyys ja vanhempien ongelmat polarisoivat nuorten hyvinvointia¹⁵

Suomalaisten nuorten tunne- ja sosiaaliset taidot eroavat voimakkaasti sosioekonomisen taustan mukaan ja kiulu on suurentunut vuodesta 2019.¹⁶

Kulutuspainotteisessa kulttuurissa heikko taloudellinen tilanne johtaa nuorten kohdalla usein ulkopuolisuuteen, kiusatuksi tulemiseen sekä rajattuihin mahdollisuuksiin osallistua erilaisiin tapahtumiin ja aktiviteetteihin.

Noin joka yhdeksäs suomalainen lapsi tulee köyhästä perheestä¹⁷, ja joka neljäs lapsi elää perheessä, jossa vanhemmalla on mielenterveyden häiriö.¹⁸

Ulkomaalaistaustaiset¹⁹ ja sateenkaarinuoret²⁰ raportoivat vanhempien tai muiden huolta pitävien aikuisten fyysisistä väkivaltaa yleisemmin kuin suomalaistaustaiset.

Mediaanikotoamuuttoikä on noin 19 vuotta.²¹ Juuri kotoa muuttaneet ovat suomalaisen yhteiskunnan pienituloisimpia.²²

Itsenäistymisikäisistä nuorista jopa puolet kertoo

jättäneensä tarpeellisia asioita hankkimatta rahanpuutteen vuoksi. Tämän joukon tuloista suuri osa on sosiaaliturvaa ja menoista iso osuus kuluu asumiseen.²³

1.4 Nuoret käyttävät alkoholia aiempaa vähemmän

% Viikoittainen alkoholinkäyttö on vähentynyt 8.–9. luokalla (5,0 % → 3,9 %), lukiossa (6,6 % → 4,5 %) ja ammattioppilaitoksessa (17,5 % → 9,5 %) vuodesta 2017.²⁴

15–19-vuotiaista 11 % on sitä mieltä, että heidän lapsuudenkodissaan käytettiin liikaa alkoholia.³

Perinteinen tupakointi on vähentynyt, mutta sähkösavukkeiden päivittäinen käyttö on lisääntynyt.²⁵ Nuuskan käyttö on lisääntynyt ammattioppilaitoksissa, joiden opiskelijoista 13 % nuuskaa päivittäin.²⁶

Laittomia huumeita kokeilleiden osuus on laskenut vuodesta 2019 alkaen 8.–9. luokalla (8,9 % → 8,0 %), lukiossa (14,0 % → 11,6 %) ja ammattioppilaitoksessa (20,1 % → 16,6 %).²⁷

Huumeisiin kuoli 15–19-vuotiaita nuoria yhteensä 18 (12 poikaa, 6 tyttöä) vuonna 2022. Määrä on laskenut vuoden 2020 ennätysluvuista (26 huumekuolemaa),²⁸ mutta Suomi on silti Euroopan kärkimää alle 25-vuotiaiden huumekuolemissa.²⁹

2 Kiusaamisella ja syrjinnällä on kauaskantoisia vaikutuksia – aikuisille ei usein kerrota³⁰

Kiusaamisen ja rassistisen syrjinnän kokemukset voivat määrittää nuorten elämäntilannetta ja hyvinvointia pitkälle aikuisuuteen,³¹ ja aiheuttaa esimerkiksi masennusta, ahdistuneisuutta ja vaikeutta luottaa muihin ihmisiin. Kokemus ulkopuolisuudesta aiheuttaa stressiä ja pelkoa, mikä nostaa psyykkisen sairastumisen riskiä.³² Pitkittyessään ulkopuolisuuden kokemus voi myös johtaa voimakkaaseen eristäytymiseen, väkivaltaisuuteen, radikalisoituneeseen toimintaan tai jopa ääritarkoituksiin.^{33,34,35,36} Turvalliset ja välittävät aikuis-kontaktit sekä sosiaaliset suhteet ikätovereihin puolestaan lisäävät nuorten tasa-arvon, luottamuksen ja turvallisuuden kokemuksia sekä ylläpitävät terveyttä.^{36,37,38}

% Perusasteen 8. ja 9. luokan pojista 8 % ja tytöistä 7 % on kokenut kiusaamista viikoittain. Vähintään kerran viikossa kiusaamista kokeneiden määrä on kasvanut vuonna 2023. Toisella asteella viikoittain kiusatuksi itsensä kokevia on 1–4 % ja kiusaamiseen osallistuvia 1–2 % nuorista.²

8. ja 9. luokkalaisista suomalaistaustaisista syrjintää oli kokenut 32 %, Suomessa syntyneistä ulkomaalaistaustaisista 49 % ja ulkomailla syntyneistä ulkomaalaistaustaisista 54 %. Harvimminkin syrjintää kokivat suomalaistaustaiset pojat (23 %).³⁹

Seksuaalivähemmistöön kuuluvista lähes 60 % kertoi kokeneensa syrjintää vähintään joskus. Vammaisista ja pitkäaikaissairaista nuorista lähes 20 % kertoi kokensansa syrjintää usein.¹⁰

2.1 Yksinäisyyden kokemukset lisääntyneet erityisesti tyttöjen keskuudessa²

% Nuorten kokemana yksinäisyys yleistyi koronarajoitusten aikana lukioissa (11,7 % → 17,8 %) ja ammattioppilaitoksissa (10,9 % → 17 %). Vuoden 2023 kevääseen mennessä yksinäisyyden kokemukset olivat laskeneet vain hyvin vähän (1–2 %).²

Yksinäisyyttä kokevat erityisesti tytöt. Itsensä yksinäiseksi tuntee yli 20 % tytöistä niin 8. ja 9. luokalla kuin toisella asteellakin. Pojista vastaava osuus on noin 10 %.²

31 % lukiolaisista koki vaikeuksia läheisten ystävyyssuhteiden solmimisessa. 16 % koki, ettei heillä ole ympärillään tarpeeksi ihmisiä, joihin tukeutua, kun on huolia tai ongelmia.⁴⁰ Ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista erityisesti naispuoliset (63 %) ja muunsukupuoliset (yli 65 %) eivät mielestään olleet riittävästi tutustuneet opiskelutovereihin.⁴¹

2.2 Nuorten tekemien rikosten taustalla usein eriarvoisuutta, syrjintää, kiusaamista tai rasismia³⁰

! Yleisesti nuoret tekevät vähemmän rikoksia kuin aiemmin, mutta teot ovat vakavampia ja tekijät nuorempia. Esimerkiksi vuodesta 2019 ryöstöistä ja pahoinpitelyistä epäillyt ovat lisääntyneet kaikissa alle 21-vuotiaiden ikäryhmissä. Edelleen vain pieni ryhmä syyllistyy vakaviin rikoksiin. Väkivaltarikokset ovat yleisempiä pääkaupunkiseudulla.⁴²

”Katujengeistä” puhuttaessa on syytä erottaa toisistaan julkisissa tiloissa vapaa-aikaa viettävien nuorten ryhmittymät, ryhmissä rikoksia tekevät nuoret ja nuoria värvävä järjestäytyneet rikollisuus.³⁰

Nuoret joutuvat myös rikosten ja kaltoinkohtelun uhreiksi. Esimerkiksi häiritsevää seksuaalista ahdistelua ja ehdottelua on kokenut lähes puolet (45 %) 8. ja 9. luokkalaisista tytöistä, pojista 12 prosenttia.²

2.3 Digitaalinen ympäristö tarjoaa osallisuuden kokemuksia, mutta altistaa riskeille

➔ Monet nuoret löytävät digitaalisesta ympäristöstä keinoja ystävyyssuhteiden ylläpitämiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen.⁴³ Sosiaalinen media aiheuttaa myös haittoja, kuten uni- ja keskittymisongelmia, riippuvuutta sekä tyytymättömyyttä itseän.⁴⁴

Hyvä digiosaaminen ei välttämättä suojaa nuorta kaikilta sosiaaliseen mediaan liittyviltä riskeiltä. Esimerkiksi luotettavien tietolähteiden löytäminen verkosta voi olla nuorelle vaikeaa. Luotettavaksi koettu taho voi jakaa äärimmäistä tai ongelmallista sisältöä.⁴⁵

Ikäviä tai vahingollisia tilanteita verkossa kokevat nuoret eivät usein kerro niistä kenellekään.⁴²

3 Nuorten tarve käsitellä mielenterveyteen liittyviä asioita lisääntyy⁴⁶

Mielenterveysperusteinen hoito yleistyy nuoruusiässä ja on yleisintä 18-vuotiailla.⁴⁷ 20–30 prosentilla lapsista ja nuorista voidaan todeta jokin mielenterveyden häiriö.⁴⁸ Suomessa palveluihin pääseminen edellyttää tietoa palvelujärjestelmästä, itseohjautuvuutta ja riittäviä voimavaroja.⁴⁹ Nuoret tarvitsisivat palvelujärjestelmästä nykyistä vahvempaa tukea itsenäistymiseen liittyen.⁵⁰

3.1 Suurimmassa tuen tarpeessa olevat nuoret ovat vaarassa jäädä palveluiden ulkopuolelle⁵¹

Moni nuori on jäänyt ilman hakemaansa opiskeluhoitoa tukea.⁵² Nuoret ovat myös raportoineet sellaisia sote-palveluiden ulkopuolelle jäämisen kokemuksia, jotka ovat vakavasti uhanneet heidän hyvinvointiaan ja jopa henkeään.⁵⁰

Digitaaliset sosiaali- ja terveyspalvelut sopivat osalle nuorista. Toiset taas kokevat, ettei niissä ole mahdollista saada riittävän intensiivistä tukea.⁵⁴

Tytöt käyttävät kaikkia opiskeluhoitopalveluja selvästi poikia enemmän. Esimerkiksi 8. ja 9. luokan tytöistä 39 % oli lukuvuoden aikana käynyt terveydenhoitajalla muuten kuin terveystarkastuksessa, pojista 25 %.⁵²

4 Luottamus yhteiskunnan instituutioihin vahvinta hyvin pärjäävien nuorten joukossa

Suomalaiset nuoret luottavat kansainvälisesti vertailtuna vahvasti yhteiskunnan instituutioihin,³ vaikka luottamus onkin hieman laskenut suomenkielisten nuorten keskuudessa vuodesta 2018 alkaen.^{53,56,57,58,59}

Osa nuorista kuitenkin kokee, etteivät he saa mielipiteitään esille, eikä heitä oteta vakavasti yhteiskunnallisina toimijoina. Kokemukset mitätöinnistä ja ohittamisesta näkyvät erityisesti marginalisoiduissa ryhmissä.⁶⁰

Kaikki eivät koe nuorille tarkoitettuja virallisia osallistumiskanavia itselleen mahdollisiksi ja osallistuminen niiden kautta kasautuu samoille, usein hyväosaisille nuorille.⁶¹

Vähemmistöön identifioituvat näyttävät olevan muita kiinnostuneempia yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta.⁶²

5 Ilmastonmuutos ja maailman tulevaisuus huolettavat nuoria^{63,64}

Suomalaiset nuoret uskovat vahvasti omaan ja Suomen tulevaisuuteen, mutta suhtautuvat kyynisesti maailman tulevaisuuteen.⁶⁵ Nuoret kokevat epävarmuutta ja turvattomuutta useimmin ilmastonmuutoksesta, syrjäytymisestä sekä hyvinvointipalveluiden tulevaisuudesta.¹⁹ He kantavat huolta myös eriarvoistumisesta ja rasismista.^{63,64} Tulevaisuuden toiveet ovat varsin perinteisiä: mahdollisuus tehdä töitä, läheisiä ihmissuhteita sekä turvattu toimeentulo.⁶⁶

5.1 Ilmastonmuutoksen hillitseminen on nuorten tärkein tulevaisuuden toive⁶⁷

59 % nuorista on kokenut vähintään melko paljon epävarmuutta ja turvattomuutta ilmastonmuutoksesta.¹⁹

Yli 50 % nuorista on sitä mieltä, että luonnon itseisarvo on huomioitava päätöksenteossa ja että tuotantoa ja tavaroiden kulutusta tulee vähentää ympäristöystävällisyydestä.⁶⁵

Lukiolaisten kohdalla ilmastoahdistus sekä ilmastonmuutokseen liittyvä ylikuormituksen tunne olivat yhteydessä riittämättömyyden tunteeseen, mutta myös ympäristövastuulliseen toimintaan.⁶⁸

5.2 Nuoret toivovat väljyyttä tulevaisuutta koskevien valintojen tekemiseen

Suomalaisessa yhteiskunnassa 15–19-vuotiaiden nuorten odotetaan tekevän opiskeluun ja tulevaisuuden työelämään liittyviä päätöksiä.

Osa kokee, että yhteiskunnassa arvostetaan ainoastaan niitä nuoria, joiden siirtymät koulutukseen ja työelämään sujuvat mutkattomasti.^{31,50}

15–19-vuotiaista nuorista 30 % oli työllisiä vuonna 2023.⁶⁹ Suurimmalla osalla kyse on koulun ja opintojen ohessa tehtävistä töistä ja kesätöistä.

Nuoret työllistyvät monesti palvelualoille,⁷⁰ joilla kiireen kokemus sekä työn kuormittavuus on lisääntynyt.⁷¹ Nuorten työhyvinvointi alalla on heikentynyt.⁷²

Ratkaisujen avaimia: Tulevaisuuden Suomesta välittävä kaikille

1

Nuorten hyvinvointi polarisoituu. Erot hyvinvoinnissa kytkeytyvät yksilöllisiin tekijöihin, kuten sukupuoleen ja vähemmistöön kuulumiseen, mutta myös vanhempien resursseihin.

VARAUDU: Nuorten välisiä taloudellisia ja sosiaalisia eriarvoisuuksia tulisi pyrkiä vähentämään esimerkiksi tukemalla erilaisista taustoista tulevien nuorten yhdenvertaisia mahdollisuuksia. Osa nuorten vanhemmista tarvitsee myös nykyistä vahvempaa, räätälöityä tukea nuoren eri kehitysvaiheissa.

2

Nuorten koulu-uupumus on lisääntynyt erityisesti koronapandemian jälkeen. Koulu-uupumus nelinkertaistaa opintojen keskeyttämisen riskin ja laskee voimakkaasti nuorten koulutuksellisia tavoitteita. Koulu-uupumus voi lisätä negatiivista suhtautumista myös muita yhteiskunnan instituutioita kohtaan ja lisätä syrjäytymisriskiä.¹²

VARAUDU: Korkeakoulutuksen suorittaneiden määrän lisääminen edellyttää tehokkaita keinoja vähentää nuorten koulu-uupumusta ja ahdistuneisuutta. Nuorten oppimisen tukemiseen tarvitaan riittäviä opetusresursseja sekä turvallista ja osallistavaa kouluyhteisöä. Kouluissa tulisi vahvistaa luokanopettajan mahdollisuuksia oppilaiden säännölliseen henkilökohtaiseen kohtaamiseen.

3

Nuoret tarvitsevat riittäviä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita. Myös opiskeluhuollon palveluiden kysyntä on tarjontaa suurempi. Erityisesti suurimmassa tuen tarpeessa olevat nuoret ovat vaarassa jäädä palveluiden ulkopuolelle.

VARAUDU: Oikea-aikaiset ja tarpeenmukaiset palvelut ovat kriittisen tärkeitä pahoinvoivalle nuorelle.⁵³ Palveluilla on keskeinen merkitys myös nuorten kuulluksi tulemisen ja osallisuuden kokemuksille.⁵⁰

Nuoret tarvitsevat esimerkiksi helposti saatavilla olevia opiskeluhuollon palveluita, joissa yksilölliset tarpeet ja ongelmien ennaltaehkäisy tulevat huomioituiksi.

4

Digitaalinen maailma on osa nuorten arkea. Sosiaalisen median käyttö voi olla yhteydessä keskittymisen haasteisiin ja itsetunto-ongelmiin, mutta toisaalta tarjota myönteisiä kokemuksia osallisuudesta ja yhteenkuuluvuudesta. Digitaalisessa ympäristössä nuori voi tahtomattaan altistua ongelmalliselle tai äärimmäiselle sisällölle. Moni nuori on vaarassa jäädä negatiivisten kokemustensa kanssa yksin.

VARAUDU: Digitaalisessa ympäristössä koetut elämän haasteet saattavat aiheuttaa nuorissa enemmän huolta, jos niistä puhumista vältellään. Sosiaalisen median eri puolista sekä sen käytön mahdollisesta rajoittamisesta tarvitaan nykyistä laajempaa ja avoimempaa keskustelua, johon sekä nuoret että heidän vanhempansa osallistuvat.

5

Nuoria huolettavat suuren mittaluokan yhteiskunnalliset kehityskulut ja niiden luoma epävarmuus.^{19,63,64} Samaan aikaan moni nuori kokee paineita omaa tulevaisuuttaan koskevien valintojen tekemisessä.^{63,64}

VARAUDU: Tarvitaan nuorille suunnattuja kuulemisen ja vaikuttamisen välineitä sekä nuorille tärkeiden kysymysten aitoa huomioon ottamista, jotta nuorten osallisuutta päätöksenteossa ja sukupolvien välisessä dialogissa voidaan vahvistaa. Nuoret tarvitsevat ymmärrystä yhteiskunnan monimutkaistumisesta sekä riittävästi aikaa ja tukea koulutus- ja työelämävalintojen tekemiseen.

Koostetta varten kuullut tutkijat:

Konsta Happonen, Nuorisotutkimusseura

Jenni Helenius, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Päivi Honkatukia, Tampereen yliopisto

Jenni Kallio, Tampereen yliopisto

Katariina Salmela-Aro, Helsingin yliopisto

Christina Salmivalli, Turun yliopisto

Matilda Wrede-Jäntti, Helsingin yliopisto

Lähteet:

- ¹ Helne, T., & Hirvilampi, T. (2017). The relational conception of wellbeing as a catalyst of the ecosocial transition. Teoksessa Matthies, A.-L., & Närhi, K. (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*, 36–53. Abingdon & New York: Routledge.
- ² THL (2023). Lasten ja nuorten hyvinvointi – Kouluterveyskysely 2023. Tilastoraportti 48/2023, 21.9.2023. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [verkkojulkaisu] <https://thl.fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/lapset-nuoret-ja-perheet/lasten-ja-nuorten-hyvinvointi-kouluterveyskysely> [23.1.2024]
- ³ Kivijärvi, A. (toim.) (2023). Nuorisobarometri 2022. Läpi kriisien. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto & Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- ⁴ Markelin, L. (2022). Den svenskspråkiga ungdomsbarometern 2022. Magma. [verkkojulkaisu] <https://magma.fi/wp-content/uploads/2023/02/magma-ungdomsbarometer2022-digiupplaga-27feb23.pdf> [23.1.2024]
- ⁵ Jokela, S. (2019). Mieliälä huolettaa yli puolet sateenkaarinuorista moni jää ilman tarvitsemaansa tukea. 26.11.2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [verkkojulkaisu] <https://thl.fi/-/mieliala-huolettaa-yli-puolta-sateenkaarinuorista-mo-ni-jaa-ilman-tarvitsemaansa-tukea> [23.1.2024]
- ⁶ Wrede-Jäntti, M., & Martin, I. (2023). Nu-Imorgon. Finlandssvenska ungas syn på psykisk ohälsa. Projektets slutrapport.
- ⁷ THL (2023). Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn ja FinLapset -rekisteriseurannan tuloksia. Tyytyväinen elämänsä tällä hetkellä. [verkkojulkaisu] <https://public.tableau.com/app/profile/kouluterveyskysely/viz/Lastenjanuortenterveysjahyvinvointi/Navigointisivu> [30.1.2024]
- ⁸ Lihavuus (lapset ja aikuiset) (2024). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lihavuustutkijat ry:n ja Suomen Lastenlääkäriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 19.01.2024 [verkkojulkaisu] <https://www.kaypahoito.fi/hoi50124> [29.1.2024]
- ⁹ THL (2023). Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn ja FinLapset -rekisteriseurannan tuloksia. Kokee terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi. [verkkojulkaisu] <https://public.tableau.com/app/profile/kouluterveyskysely/viz/Lastenjanuortenterveysjahyvinvointi/> [29.1.2024]
- ¹⁰ Kiilakoski, T., & Laine, R. (2022) Tilasto-osio. Teoksessa Kiilakoski, T. (toim.) *Kestävää tekoa. Nuorisobarometri 2021*. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto & Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- ¹¹ Rättilä, T. & Honkatukia, P. (2022). Johdanto: Tutkimusyhteistyön lähtökohтия ja teoksen tavoitteet. Teoksessa Rättilä, T. & Honkatukia, P. (toim.) *Tutkien ja tarinoiden kohti pakolaistaustaisten nuorten kestävää hyvinvointia. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 231, 9–28*.
- ¹² Salmela-Aro, K. & Upadyaya, K. (2020). School engagement and school burnout profiles during high school – the role of socio-emotional skills. *European Journal of Developmental Psychology*, 17(6), 943–964
- ¹³ Salmela-Aro, K., Upadyaya, K., Vinni-Laakso, J. & Hietajärvi, L. (2021). Adolescents' longitudinal school engagement and burnout before and during COVID-19: The role of socio-emotional skills. *Journal of Research on Adolescence*, 31, 796–807.
- ¹⁴ Salmela-Aro, K. Upadyaya, K. Ronkainen I & Hietajärvi L (2022). Study burnout and engagement during COVID-19 among university students: The role of demands, resources and psychological needs. *Journal of Happiness Studies*.
- ¹⁵ Kallio, J. & Hakovirta, M. (toim.) (2020) *Lapsiperheiden köyhyyt ja huono-osaisuus*. Helsinki: Vastapaino.
- ¹⁶ OECD (2021). *Survey on Social and Emotional Skills (SSES): Helsinki (Finland)*. OECD Publishing: Paris. [verkkojulkaisu] <https://www.oecd.org/education/eri/social-emotional-skills-study/sses-helsinki-report.pdf> [23.1.2024]
- ¹⁷ Helakorpi, S. & Kivimäki, H. (2021). Lasten ja nuorten hyvinvointi – Kouluterveyskysely 2021: Iso osa lapsista ja nuorista on tyytyväisiä elämäänsä – yksinäisyyden tunne on yleistynyt. Tilastoraportti 30/2021. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [verkkojulkaisu] <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021091446139>. [23.1.2024]
- ¹⁸ Solantausta T. & Paavonen J. (2009). Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja lasten psykiatriset ongelmat. *Duodecim* 125(17): 1839–44.
- ¹⁹ THL (2023). Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn ja FinLapset -rekisteriseurannan tuloksia. Kouluterveyskysely 2023. (julkaistaan keväällä 2024).
- ²⁰ Jokela, S., Luopa, P., Hyvärinen, A., Ruuska, T., Martelin, T. & Klemetti, R. (2020). Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019. Työpöytä 38/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [verkkojulkaisu] https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140742/URN_ISBN_978-952-343-580-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y [30.1.2024]
- ²¹ Kiilakoski, T. (toim.) (2024). *Nuorisobarometri 2023*. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusseura & Opetus- ja kulttuuriministeriö. (julkaistaan keväällä 2024).
- ²² Tilastokeskus (2024). Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulojako-tilasto. Helsinki: Tilastokeskus. [verkkojulkaisu] <https://stat.fi/tilasto/tjt> [29.1.2024]
- ²³ Perusturvan riittävyden IV arviointiryhmä (2023). *Perusturvan riittävyden arviointiraportti 2019–2023*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [verkkojulkaisu] <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-037-8> [29.1.2024]
- ²⁴ THL (2023). Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn ja FinLapset -rekisteriseurannan tuloksia. Käyttää alkoholia viikoittain. [verkkojulkaisu] <https://public.tableau.com/app/profile/kouluterveyskysely/viz/Lastenjanuortenterveysjahyvinvointi/Navigointisivu> [24.1.2024]
- ²⁵ THL (2023). Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn ja FinLapset -rekisteriseurannan tuloksia. Tupakoi päivittäin ja käyttää päivittäin jotain tupakkatuotetta tai sähkösavuketta. [verkkojulkaisu] <https://public.tableau.com/app/profile/kouluterveyskysely/viz/Lastenjanuortenterveysjahyvinvointi/Navigointisivu> [24.1.2024]
- ²⁶ THL (2023). Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn ja FinLapset -rekisteriseurannan tuloksia. Nuuskaa päivittäin. [verkkojulkaisu] <https://public.tableau.com/app/profile/kouluterveyskysely/viz/Lastenjanuortenterveysjahyvinvointi/Navigointisivu> [24.1.2024]
- ²⁷ THL (2023). Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn ja FinLapset -rekisteriseurannan tuloksia. Kokeillut laittomia huumeita ainakin kerran. [verkkojulkaisu] <https://public.tableau.com/app/profile/kouluterveyskysely/viz/Lastenjanuortenterveysjahyvinvointi/Navigointisivu> [24.1.2024]
- ²⁸ Suomen virallinen tilasto (SVT). 12d9 -- Huumeisiin kuoleet (B-luokitus) tilaston peruskuolemansyyn, iän ja sukupuolen mukaan, 2006–2022. Helsinki: Tilastokeskus. [verkkojulkaisu] https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__ksyyt/statfin_ksyyt_pxt_12d9.px/. [24.1.2024]
- ²⁹ Euroopan huumeaineiden ja niiden väärinkäytön seurantakeskus (2022). Euroopan huumeraportti 2022: Suuntauksia ja muutoksia. Euroopan unionin julkaisu- ja tiedustelu: Luxemburg. doi:10.2810/705731.
- ³⁰ Korpilahti, U., Malja, M., Jääskeläinen, P., & Murdoch T. (toim.) (2023). Väkivallaton lapsuus – toimenpidesuunnitelma: väliarviointi 2020–alkuvuosi 2023. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2023:17.
- ³¹ Honkatukia, P., Kallio, J., Lähde, M. & Mölkänen, J. (2020). Omana itsenä osa yhteiskuntaa – Itsenäistyvät nuoret aikuiset kansalaisina. Tampereen yliopisto.
- ³² Levinson, C.A., Langer, J.K. & Rodebaugh, T.L. (2013). Reactivity to Exclusion Prospectively Predicts Social Anxiety Symptoms in Young Adults. *Behavior Therapy*, 44(3), 470–478.
- ³³ Cacioppo, J., Cacioppo, S., Capitano, J.P. & Cole, S.W. (2015). The neuroendocrinology of social isolation. *Annual Review of Psychology*, 66, 733–767.
- ³⁴ Qualter, P., Vanhalst, J., Harris, R., Van Roekel, E., Lodder, G., Bangee, M., Maes, M., & Verhagen, M. (2015). Loneliness Across the Life Span. *Perspectives on Psychological Science*, 10(2), 250–264.
- ³⁵ Baumeister, R.F., DeWall, C.N., Ciarocco, N.J. & Twenge, J.M. (2005). Social Exclusion Impairs Self-Regulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(4), 589–604.
- ³⁶ Williams, K.D. (2007). Ostracism. *Annual Review of Psychology*, 58(1), 425–452.
- ³⁷ Ellerbrock, C., Kiefer, S. M. & Alley, K. M. (2014). School-Based Interpersonal Relationships: Setting the Foundation for Young Adolescents' Belonging in Middle School. *Middle Grades Research Journal*, 9(2), 1–17.
- ³⁸ Klima, T., & Repetti, R. L. (2008). Children's peer relations and their psychological adjustment: Differences between close friendships and the larger peer group. *Merrill-Palmer Quarterly*, 54(2), 151–178

- ³⁹ THL (2023). Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyyn ja FinLapset -rekisteriseurannan tuloksia. Kokenut syrjintää koulussa tai vapaa-ajalla. [verkkojulkaisu] <https://public.tableau.com/app/profile/kouluterveyskysely/viz/Lastenjanuortenterveysjahyvinvointi/Navigointisivu> [23.1.2024]
- ⁴⁰ Suomen lukiolaisten liitto (2022). Lukiolaisbarometrin tulokset 2022. [verkkojulkaisu] <https://lukio.fi/lukiolaisbarometri/> [23.1.2024]
- ⁴¹ Sakki ry & Otus ry (2022). Amisbarometri 2022. [verkkojulkaisu] <https://sakkiry.fi/amisbarometri2022/> [23.1.2024]
- ⁴² Haapakangas, K. & Kaakinen, M. (2023). Mitä tuoreimmat tilastot kertovat nuorten väkivaltatarikollisuudesta? 9.2.2023. Tieto & Trendit, Tilastokeskus. [verkkojulkaisu] <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2023/mita-tuoreimmat-tilastot-kertovat-nuorten-vakivaltarikollisuudesta/> [23.1.2024]
- ⁴³ Pietilä, I., Kallio, J., Varsaluoma, J. & Väänänen, K. (2021). Youths' Digital Participation in the Early Phases of COVID-19 Lockdown. Teoksessa Edelman, N. & Csáki, C., Hofmann, S., Lampoltshammer, T. J., Alcaide Muñoz, L., Parycek, P., Schwabe, G. & Tambouris, E. (toim.) *Electronic Participation. ePart 2021. Lecture Notes in Computer Science*, vol 12849. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-030-82824-0_1.
- ⁴⁴ Itla (2023) Lapsiperheköyhyys datana. [verkkojulkaisu] <https://itla.fi/lapsiperhekoehyys-datana/> [23.1.2024]
- ⁴⁵ Toth-Kiraly, I., Morin, A. J. S., Hietajarvi, L. & Salmela-Aro, K. (2021). Longitudinal Trajectories, Social Antecedents, and Outcomes of Problematic Internet Use among Late Adolescents. *Child Development*. 92(4):e653-e673.
- ⁴⁶ Madsen, O. J. (2021). Deconstructing Scandinavia's 'Achievement Generation': A Youth Mental Health Crisis? Kääntänyt Diana Oatley. Cham: Palgrave Macmillan.
- ⁴⁷ Forsell, M. (2020). Lasten ja nuorten mielenterveysperusteinen tutkimus ja hoito 2020. Tilastoraportti 21/2020. Terveys ja hyvinvoinnin laitos. [verkkojulkaisu] <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022060342738> [23.1.2024].
- ⁴⁸ HUS (2022). Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen kysyntä on kasvanut – tarvetta on erityisesti matalan kynnyksen palveluille. 22.8.2022. [verkkojulkaisu] <https://www.hus.fi/ajankohtaista/lasten-ja-nuorten-mielenterveyspalvelujen-kysynta-kasvanut-tarvetta-erityisesti> [30.1.2024]
- ⁴⁹ Kallio, J. (2022). ”Siitä tuli ihan hirveä paperisota” – Kansalaispätevyys nuorten aikuisten institutionaalisissa kohtaamisissa. *Sociologia*, 59(1), 19–34.
- ⁵⁰ Kallio, J. (2023) Eletty, opittu, kamppailtu: Itsenäistyvien nuorten kansalaisuuden rakentuminen institutionaalisissa järjestelmässä. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- ⁵¹ Berg, P. & Myllyniemi, S. (2021). Palvelu pelaa! Nuorisobarometri 2020. Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto & Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- ⁵² Hietanen-Peltola, M., Jahnukainen, J., Ervasti, E., Huurre, T. & Vaara, S. (2023). Opiskeluhuoltopalvelujen käyttö perusopetuksessa ja toisella asteella – Kouluterveyskyselyn 2023 tuloksia. Työpäpöri 32/2023. Terveys ja hyvinvoinnin laitos. [verkkojulkaisu] <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-155-9> [23.1.2024]
- ⁵³ Kallio, J. & Honkatukia, P. (2022). Everyday Resistance in Making Oneself Visible. Young Adults Negotiations with Institutional Social Control in Youth Services. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*, 13(1), 98–123.
- ⁵⁴ Honkatukia, P., Kallio, J. & Valtonen, A. (2024, tulossa). Kansalaisena kotona – tarinoita yhteiskuntaan osallistumisesta koronavaiheiden aikana. Teoksessa Honkatukia, P. & Määttä, M. (toim.) *Elämää korona-ajassa – Poikkeusolot nuorten aikuisten kokemana*. Tampere: Vastapaino.
- ⁵⁵ Nuorisosaian neuvottelukunta (1996). Nuorisobarometri 1998. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisosaian neuvottelukunta.
- ⁵⁶ Saarela, P. & Nuorisosaian neuvottelukunta (1998). Nuorisobarometri 1996. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisosaian neuvottelukunta.
- ⁵⁷ Wilska, T-A. (toim.) (2006). Uskon asia. Nuorisobarometri 2006. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosaian neuvottelukunta.
- ⁵⁸ Myllyniemi, S. (toim.) (2012). Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosaian neuvottelukunta.
- ⁵⁹ Pekkarinen, E. & Myllyniemi, S. (toim.) (2018). Vaikutusvaltaa Euroopan laidalla. Nuorisobarometri 2018. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosaian neuvottelukunta.
- ⁶⁰ Mietola, R., Koskinen, P., Suni, A. & Mölkänen, J. (2023). ”Am I not a lovely green-and-red, a watermelon?” Young people negotiating political participation from marginalised positions. Teoksessa Oksanen, M. & Vogt, H. (toim.) *Huomisen huomaava demokrati: pitkäjänteisen politiikan mahdollisuudet*. Tampere: Vastapaino, 275–298.
- ⁶¹ Boldt, G. (2021). Citizens in Training. How institutional youth participation produces bystanders and active citizens in Finland. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- ⁶² Fransberg, M. Honkatukia, P., Selin, A. & Pienmäki, M. (2022). Tytöt ja pojat ympäristötoimijoina – ekofeministisiä ja intersektionaalisia tulkintoja. Teoksessa Kiilakoski, T. (toim.) *Kestävää tekoa. Nuorisobarometri 2021*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, nro 237 Kenttä. Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja nro 69, 137–154.
- ⁶³ Myllyniemi, S. & Kiilakoski, T. (2019). Tilasto-osio. Teoksessa Pekkarinen, E. & Myllyniemi, S. (toim.) *Vaikutusvaltaa Euroopan laidalla. Nuorisobarometri 2018*. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosaian neuvottelukunta.
- ⁶⁴ Haikkola, L. & Myllyniemi, S. (toim.) (2020) Hyvää työtä! Nuorisobarometri 2019. Helsinki: Opetusministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosaian neuvottelukunta.
- ⁶⁵ Kiilakoski, T. (toim.) (2021). Kestävää tekoa. Nuorisobarometri 2021. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto & Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- ⁶⁶ Aapola-Kari, S. & Wrede-Jäntti, M. (2017). Perinteisiä toiveita, nykyhetken kiinnittyviä pelkoja – nuoret pohtivat tulevaisuutta. Teoksessa Myllyniemi, S. (toim.) *Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016*. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto & Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- ⁶⁷ Sitra (2023). Tulevaisuusbarometri 2023 - Sitra. [verkkojulkaisu] <https://www.sitra.fi/julkaisut/tulevaisuusbarometri-2023/> [23.1.2024]
- ⁶⁸ Veijonaho, S. & Salmela-Aro, K. (2022). Nuorten Ilmaston muutosprofiilit. *Psykologia*.
- ⁶⁹ Tilastokeskus (2024). Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus. Helsinki: Tilastokeskus. [verkkojulkaisu]. <https://stat.fi/tilasto/tyti> [26.1.2024]
- ⁷⁰ Tilastokeskus (2024). Suomen virallinen tilasto (SVT): Työsäkäynti. Helsinki: Tilastokeskus. [verkkojulkaisu] <https://stat.fi/tilasto/tyokay> [29.1.2024]
- ⁷¹ Turunen, J., Remes, J., Pehkonen, I. & Lindström, S. (2023). Töissä palvelualoilla: Kyselytuloksia työhyvinvoinnista ja osallisuudesta 2008, 2021 ja 2022. Työterveyslaitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-391-063-8>.
- ⁷² Työterveyslaitos (2022). Nuorten työhyvinvointi heikentyi palvelualoilla – palautumiseen ja perehdytykseen kannattaa panostaa. 15.6.2022. Tiedote. [verkkojulkaisu] <https://www.ttl.fi/ajankohtaista/tiedote/nuorten-tyohyvinvointi-heikentyi-palvelualoilla-palautumiseen-ja-perehdytykseen-kannattaa-panostaa> [29.1.2024]

Kohti hyvinvoivaa nuoruutta epävarmassa tulevaisuudessa

Ennakoinnin näkökulma: Tässä valtioneuvoston kanslian tuottamassa tekstissä nostetaan esille kolme Tulevaisuusselonteossa (2023) tunnistettua muutostekijää, joita peilataan tutkijoiden näkemyksiin nuorten tilanteesta. Erityinen huomio on siinä, miten nuorten mahdollisuuksia kohdata monia epävarmuuksia sisältävä yhteiskunnallinen murros voidaan vahvistaa.

Hyvinvoinnin esteet nuoruudessa vaikuttavat tulevaisuuden aikuisten kykyyn kohdata muutoksia ja epävarmuutta. Tukemalla nuorten hyvinvointia ja luodaan edellytyksiä sille, että jokainen nuori löytää oman polkunsä sekä luottamuksen tulevaisuuteen.¹

Muutostekijä 1: Syvenevä digitaalinen murros sekä informaation lisääntyminen läpäisee yhteiskunnan ja haastaa sen rakenteita. Kasvava datan, informaation ja tiedon määrä, hajanaisuus ja moninaisuus voi haastaa yksilön tiedon käsittelykykyä. Tiedon valtava määrä ja nopeus altistavat yksilöitä ajattelun vääristymiselle ja vinoumille sekä stressille.²

Mitä nuoret tarvitsevat digitaalisessa murroksessa?

Digitaalinen ympäristö, kuten sosiaaliset mediat, muovaavat nuorten käsitystä siitä, keitä ja kuinka arvokkaita he ovat. Esimerkiksi sosiaalisen median maailmassa koetut vastoinkäymiset ovat asioita, joilla voi olla nykyhetken hyvinvoinnin heikkenemisen lisäksi kauaskantoisia seurauksia. Oppiakseen toimimaan digitaalisessa ympäristössä omaa hyvinvointiaan tukevalla tavalla, nuoret tarvitsevat aikuisten tukea digitaalisen ympäristön jäsentämiseen ja siellä toimimiseen.¹

Muutostekijä 2: Ilmastonmuutos on ihmiskunnan suurin uhka, joka muuttaa elinoloja koko maapallolla. Ilmastonmuutos on myös moniulotteinen turvallisuusuhka, jolla on tiivis yhteys luonnon monimuotoisuuden heikkenemiseen.²

Mitä nuoret tarvitsevat elinolojen muuttuessa?

Ilmastonmuutos on sodan uhan lisäksi nuoria tulevaisuudessa pelottava asia, ja nuoret ovat muita ikäluokkia huolestuneempia ilmastosta. Toisaalta nuorten emotionaalinen suhtautuminen ilmastonmuutokseen on vaihtelevaa osan kieltäessä sen olemassaolon tai relevanttiuden itselle, osan ahdistuessa ilmiöstä voimakkaasti. Oleellista on se, kuinka suuri nuorten hallinnan tunne on suhteessa ilmiöön. Ilmastokysymykset myös kiinnostavat nuoria paljon ja ilmastonmuutoksen hillitseminen on yksi nuorten keskeisistä tulevaisuuden toiveista. Uskottavat ilmastotoimet ovat nuorille viestejä siitä, että heidän tarpeensa otetaan vakavasti.¹

Muutostekijä 3: Demokratian ja vaikuttamistapojen muutos voi synnyttää huolta, eriarvoistumista tai syrjäytymiseen johtavia kehityskulkuja. Informaatiovaikuttamisen kasvu voi johtaa yleisen luottamuksen katoamiseen, demokratian heikentymiseen ja polarisoitumiseen. Suomessa kansalaisten luottamus julkisiin instituutioihin ja tyytyväisyys demokratiaan ovat korkealla. Silti niiden osuus, jotka uskovat voivansa vaikuttaa poliittisiin prosesseihin, on pienempi kuin muissa korkean luottamuksen maissa. Eriarvoistumiseen ja syrjäytymiseen liittyy vahvasti moniongelmaisuus ja ylisukupolvisuus.²

Mitä nuoret tarvitsevat demokratian ja vaikuttamistapojen muuttuessa?

Demokratian kannalta on tärkeää, että nuoret kokevat voivansa vaikuttaa tulevaisuuttaan koskeviin yhteiskunnallisiin päätöksiin.¹ Nuorten sukupolvien ohittaminen yhteiskunnan jäsenenä voi johtaa demokratian murenmiseen.³ Suomalaisten nuorten luottamus yhteiskunnan instituutioihin on kansainvälisesti vertailtuna vahva. Koulu on nuorille usein ensimmäinen itsellisesti kohdattu instituutio. Näin ollen kokemus tarpeenmukaisen avun saamisesta kouluympäristössä voi olla ratkaiseva yhteiskunnallista luottamusta rakentava tekijä, tai päinvastoin: jos apua ei saa, saattaa se aiheuttaa kyynisyyttä instituutioita kohtaan tulevaisuudessa.¹

Lähteet:

¹ Suomalainen Tiedeakatemia (2024). Tiedettä tiiviisti: 15–19-vuotiaiden nuorten hyvinvointi ja erityispiirteet Suomessa.

² Valtioneuvosto (2023). Valtioneuvoston Tulevaisuusselonteon 1. osa, 2023. Helsinki: Valtioneuvosto. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164559>

³ Mietola, R. & Kallio, J. & Honkatukia, P. (2023). Osallistuminen kriisissä: nuoret ja pandemian jälkeistä yhteiskuntaa koskeva päätöksenteko. Teoksessa Oksanen, O. & Vogt, H. (toim.) Huomisen huomaava demokratia: pitkäjänteisen politiikan mahdollisuudet. Tampere: Vastapaino, 275–298